

יש עם מי לדבר*

אומרים שזו שפה מתה, שאין לה ספרות ושירה מקוריים, אומרים שהיא מוטה לכיוון תרבויות אירופה. אבל יותר ממאה שנה אחרי שפרסם ד"ר אליעזר זמנהוף את הספר הראשון באספרנטו, דוברי השפה הבינלאומית מכל רחבי העולם עדיין מאמינים שהיא כלי לדו-שיח

כתב: דייוויד סטבר

*Estas kun kiu paroli

אספרנטו היא שפה בת יותר ממאה שנה, והיא מתפתחת כל הזמן. דובריה פזורים בכל פינות הגלובוס והם בעילים מאוד – הם מייצרים ספרות, כתבי עת, מוזיקה ותיאטרון, יש להם ארגונים לאומיים ובינלאומיים, והם נפגשים באינספור כינוסים בכל רחבי העולם

מספר. "כשהתפניתי סוף-סוף ללמוד אותה בעצמי זה לקח לי בסך הכל כמה חודשים". קל לחשוב על האספרנטו כשעשוע לשעות הפנאי של פנסיונרים משועממים, אבל יש לזכור שיש בה גם צד אידיאולוגי. גונאר מסביר: "זה לא מקרי שהיטלר וסטלין נלחמו באספרנטו. האספרנטו היא בסופו של דבר גם תנועת שלום".

למרות המטרות הנעלות, אין עדיין אף מדינה שבה האספרנטו היא שפה רשמית. גונאר מכיר בחולשת התנועה. כעיתונאי ועורך לשעבר הוא אדם שראה עולם ומכיר את דרכיו, והוא אינו תמים. "אין לנו צבא ולא כנסייה", הוא אומר, ומעריך שיעדים כמו שכנוע מדינות לאמץ את האספרנטו כשפה רשמית או הפיכת האספרנטו לשפה רשמית באיחוד האירופי הם כמעט בלתי אפשריים להשגה.

בינתיים יכולים דוברי השפה ליהנות מהיתרונות הפחות פוליטיים שמעניקה השליטה בה. באלה אפשר למנות נסיעות ברחבי העולם שבהן נאמני השפה מתארחים בבתיים של עמיתיהם מארצות רחוקות. אחת המדינות שבהן פגש גונאר שותפים לדרך שכאלה היא פולין, מדינה שאינה רק שכנה אירופית קרובה, אלא גם המקום שבו הכל התחיל.

הדוקטור המקווה

עשרות אלפי קברים בבית העלמין היהודי העתיק בוורשה הם עדות לחיים היהודיים העשירים שהיו בה פעם, על אנשי הרוח שלה, רבניה ופרנסייה. כאן יש גם עדויות לחורבן הגדול של יהדות פולין, כמו קבר האחים מתקופת הגטו והמצבות לזכר יאנוש קורצ'ק, לוחמי הבונד והילדים שנספו בשואה. קבר אחד מושך תשומת לב מיוחדת בגלל חזונו החיצוני החריגה. הוא ממוקם סמוך לרחבת הכניסה, ממש ליד קברו של אדם צ'רניאקוב, ראש היודנראט בגטו ורשה. בניגוד לאפור השולט כאן, הקבר עשוי פסיפס אבנים צבעוניות, ובמרכזו כוכב ירוק גדול עם האות E. זהו קברו של ד"ר אליעזר לודוויג זמנהוף והוא לא נראה כמו קבר יהודי רגיל. בסופו של דבר, זמנהוף לא היה יהודי רגיל.

זמנהוף היה רופא עיניים ובלשן חובב מהעיר ביאליסטוק (Białystok) שבצפון-מזרח פולין. כש-

היטלר תיאר אותה כמזימה יהודית להשתלט על העולם, סטלין ראה בה שפת מרגלים ואיום קוסמו-פוליטי. גם הצארים הרוסים, הלאומנים הצרפתים והרומנים בתקופת צ'אושסקו נלחמו בה. ממשלת יפן במלחמת העולם השנייה רדפה את נאמני השפה מכיוון שהם "כמו אבטיחים" – ירוקים מבחוץ (צבע דגל האספרנטו) ואדומים מבפנים (קומוניסטים).

כל ההתנגדות הזאת כוונה כלפי האספרנטו, שפה מתוכננת שנולדה בסוף המאה ה-19 כדי להפוך לשפה שנייה לכל תושבי העולם. זו שפה בינלאומית שנועדה להתווסף לשפות הקיימות בעולם ולשמש גשר בין תרבויות ועמים. היא קלה מאוד ללימוד, היא הגיונית, וחשוב מכל – היא ניטרלית, כלומר אינה שייכת למדינה מסוימת או ללאום ספציפי. הבוחרים להשתמש בה בעצם בוחרים ללכת זה לקראת זה ולבטא בכך את השוויון ואת שיתוף הפעולה ביניהם.

הרבה דעות קדומות יש על האספרנטו. נהוג לחשוב שכמעט אין לה דוברים. אומרים שזו שפה מתה, שאין לה ספרות מקורית ושירה מקורית, שהיא נשענת רק על שפות אירופיות ושיש דברים שאי אפשר לבטא בה. אלה הן כאמור דעות קדומות, וכולן, עד האחרונה שבהן, שגויות.

אספרנטו היא שפה חיה לגמרי. היא בת יותר ממאה שנה והיא מתפתחת כל הזמן. איש אינו יודע כמה דוברים יש לה, וההערכות נעות בין מאה אלף לשני מיליון בני אדם. זה אולי אחוז זעום מתושבי העולם, אבל הם פזורים בכל פינות הגלובוס ופעילים מאוד – הם מייצרים ספרות, כתבי עת, מוזיקה ותיאטרון, יש להם ארגונים לאומיים ובינלאומיים והם נפגשים באינספור כינוסים בכל רחבי העולם.

אין לנו צבא ולא כנסייה

"זה לא סתם תחביב, זו דרך חיים", אומר בנגט גונאר, אספרנטיסט שוודי ששימש עד לא מזמן סגן יושב ראש אגודת האספרנטו השוודית, שבה חברים לדבריו כ-400 מתוך אלפי דוברי האספרנטו במדינה. "אני מקיים קשר עם חברים בכל העולם, נוסע לוועידות בינלאומיות, מדבר, כותב וקורא באספרנטו", הוא מוסיף. כדוגמה לדרך החשיבה של נאמני האספרנטו הוא שולף עותק של מונאטו (Moanto), מגזין חודשי באספרנטו העוסק בין השאר בפוליטיקה, בתרבות ובכלכלה ומתפרסם זה 30 שנה ביותר מ-60 ארצות. "זאת דוגמה טובה לרעיון שמאחורי האספרנטו", הוא מסביר. "המגזין נראה כמו ניוזוויק, אבל יש לו אג'נדה בינלאומית אמיתית, בלי נטייה לאומית".

גונאר מכיר את האספרנטו מילדות, אבל הוא למד את השפה רק כאדם מבוגר. "כילד האספרנטו היתה השפה הסודית של ההורים שלי", הוא

↑ רחוב זמנהוף בתל אביב. על שמו של אליעזר לודוויג זמנהוף נקראו מאות רחובות, פארקים, גשרים ואפילו אסטרואיד אחד צילום: יוסי שמר
↑ כנס בינלאומי לדוברי אספרנטו צילום: עמרי ונדל

קים, גשרים, ואפילו אסטרואידי אחד שגילה אסטרו-
נום פיני בסוף שנות ה-30 של המאה הקודמת.

שיתוף פעולה, שוויון וחירות

"האספרנטו פתחה לי חלון לעולם", אומר בריאן קאנין, שהאספרנטו מלווה את חייו זה 60 שנה. "היא נותנת לי לשמור על הזהות הלשונית שלי, אבל גם להיות אזרח העולם עם גישה ליותר תרבויות ממה שכל שפה אחרת היתה מאפשרת לי". כמו האספרנטו, בריאן קאנין התחיל את דרכו באירופה, אבל מסע חייו הוביל אותו לעולמות חדשים, מעבר לאוקיינוס. היום הוא מתגורר בקנדה.

קאנין הוא יליד האי מאן (Isle of Man) שבינ בריתניה לאירלנד, אך את רוב חייו הבוגרים העביר במוסדות אקדמיים שונים בארצות הברית ובקנדה כתלמיד, כמורה לשפות וכמרצה בכיר לבלשנות. הוא למד אספרנטו כשהיה נער צעיר במהלך חוד- שים מעטים באמצעות חוברת ומילון שרכש ובעזרת שידורי רדיו בגלים קצרים משווייץ. "לא היה לי עם מי לדבר", הוא נזכר ומתלוצץ, "זה היה כפר דייגים קטן באי קטן. אפילו החתול סירב לשתף פעולה".

העתיד היה מעט יותר מוצלח. כשעזב את האי מאן החל קאנין לפגוש אספרנטיסטים אחרים ולהשתתף בוועידות בינלאומיות של דוברי השפה. הוא לימד אספרנטו בקנדה והיה פעיל באגודות המקומיות והלאומיות. לדבריו את הסיבות לה- תעניינותו באספרנטו מבטא היטב "המניפסט של פראג" (Manifesto de Prago), מסמך שהתקבל בבירת צ'כיה ב-1996, המתאר את מטרותיהם של רוב האספרנטיסטים. שבעת סעיפיו מדברים על הצורך בהפצת האספרנטו כשפה בינלאומית שנייה ומדגישים את התפקיד הדמוקרטי והחינוכי של הא- ספרנטו, כמו גם את התרומה שלה לשיתוף פעולה ושוויון בין אנשים ולחירות האדם.

למרות האידיאליזם, קאנין ריאליסטי. הוא יודע שהאנגלית משמשת בפועל שפה בינלאומית, ואת זה הוא מייחס לאינטרס כלכלי של המדינות דוברות האנגלית. מתוך היכרות עם הסכסוכים בצפון אירלנד ובסומליה, למשל, הוא גם מכיר בכך ששפה משותפת אינה פותרת בהכרח סכסוכים.

נולד, ב-1859, היתה ביאליסטוק חלק מהאימפריה הרוסית, עיר שהיתה בית לבני לאומים רבים. מלבד יהודים, שהיו בעת ההיא כ-70 אחוז מתושבי העיר, היו בעיר גם ליטאים, גרמנים ורוסים. היחסים בין הקבוצות האתניות השונות היו מתוחים, וזמנהוף, שעוד בגיל צעיר היה סבור שחלק גדול מהסכסוכים נובעים מאי היכרות ומחסור תקשורת, ניסה כבר בעת לימודיו בגימנסיה ליצור שפה שבאמצעותה יוכלו הכל לתקשר.

בשונה ממה שקורה בדרך כלל לחלומות ילדות, תוכניותיו של זמנהוף לא נעלמו עם התבגרותו. תו. במקביל ללימודי הרפואה בוורשה ובמוסקבה ובעזרת ההיכרות שלו עם רוסית, יידיש, עברית, גרמנית, פולנית, לטינית ויוונית, הוא המשיך לפתח שפה בינלאומית, וב-1887 פרסם את ספרו *Lingvo Internacia* תחת שם העט ד"ר אספרנטו, ובתרגום חופשי - "השפה הבינלאומית", מאת הדוקטור המ- קווה. לימים הפך שם העט לשמה של השפה.

אבל הדוקטור לא הסתפק בתקווה. בתוך הספר היו קופונים שהיה אפשר לתלוש ולשלוח חזרה למחבר, ובהם התחייבות ללמוד את השפה ולהפי- צה. זמנהוף קיווה להגיע לעשרה מיליון מתחייבים. היעד אמנם לא הושג מעולם, אבל זמנהוף לא חסך מאמצים - הוא פרסם את הספר החדש בעיתונים, שלח עותקים לרבנים, בלשנים ועורכים, התכתב עם קוראים בכל העולם, ערך את כתב העת הראשון באספרנטו, יזם כינוסים, שקד על תרגום יצירות מופת לאספרנטו וכתב מילון שבו תורגמו מילות השורש של האספרנטו לחמש שפות. התוצאות לא איחרו לבוא. השפה התפשטה ברחבי אירופה, ובה- דרגה הגיעה גם לאסיה ולאמריקה. באוגוסט 1905 התקיימה בעיר בולון סור מר (Boulogne sur Mer) שבצפון צרפת ועידת האספרנטו הבינלאומית הר- אשונה, וב-1908 נוסדה אגודת האספרנטו העולמית (UEA, Univerasala Esperanto Asocio).

הנטייה של זמנהוף לאידיאולוגיה לא נעצרה בר- עיון השפה העולמית. עוד רעיון מרחיק לכת שהגה היה דת כלל-אנושית שתאחד את המין האנושי כולו. זמנהוף אף ניסה לייסד מסגרת דתית כזאת, אבל אל הפרויקט הזה מעולם לא התייחסו ברצינות, גם לא בתוך קהילת האספרנטו עצמה.

זמנהוף היה נשוי לקלרה סילברניק, ולזוג נולדו שלושה ילדים. סילברניק, שאביה מימן את הוצאת ספרו הראשון של זמנהוף, תמכה במפעלו של בעלה, גם כאשר חלק ניכר מזמנו ומהכנסתו הוקדש לשפה שיצר במקום למשפחה שהקים. זמנהוף נפטר בשנת 1917 והונצח באינספור דרכים. יום מותו מצוין על ידי דוברי אספרנטו בכל העולם, קברו הוא מוקד עלייה לרגל, ועל שמו נקראו מאות רחובות, פאר-

אדוברי אספרנטו מ ישראל ומאיראן בכינוס עולמי. "האספרנטו היא בסופו של דבר גם תנועת שלום" צילום: עמרי ונדל
א.א.כנס אספרנטו בביאליסטוק, פולין, העיר שבה נולד זמנהוף צילום: עמרי ונדל

7 דברים שלא ידעתם על האספרנטו

1. היא שפה מתפתחת: אספרנטו היא שפה מדוברת וכתובה, והיא מתפתחת כל הזמן. תחילה היו בה כ-1,000 שורשים שמהם היה אפשר להרכיב 10,000-12,000 מילים. היום יש בה 15,000-20,000 שורשים, ואפשר להרכיב מהם מאות אלפי מילים.

2. היא פשוטה ללימוד: אספרנטו היא שפה פשוטה ללימוד, בין השאר מכיוון שכל אחת מ-28 האותיות של האלף-בית שלה מייצגת צליל אחד בלבד, ישנם רק 16 סעיפים לכללי הדקדוק, ואין יוצאים מן הכלל. כל שמות העצם, למשל, מסתיימים ב-O והופכים לרבים עם סיומת J; פעלים מסתיימים תמיד ב-AS, בהווה, ב-IS בעבר וב-OS בעתיד; הוספת MAL בתחילת מילה מהפכת את משמעותה (למשל יפה, Malbela - Malbela, מכוער), וההטעמה היא תמיד על ההברה הלפני אחרונה.

3. יש לה דגל: דגל האספרנטו הוא ירוק, ובפינתו העליונה ריבוע לבן עם כוכב ירוק בתוכו.

4. יש לה מקום בספרות ובמחיקה: עשרות אלפי ספרים יצאו לאור באספרנטו, מקלאסיקות מתורגמות כמו כתבי שייקספיר והתנ"ך, דרך ספרי ילדים כמו פו הדוב וביילבי ועד ספרות מקור ושירת מקור. ברחבי העולם מתפרסמים גם עשרות מגזינים וכתבי עת באספרנטו. יש להקות רוק והרכבי פולק שמבצעים מוזיקה באספרנטו. כמה מהשמות הבולטים הם להקת הפולק ההולנדית קייטו (Kajto), להקת הרוק השוודית פרסונה (Persone), הלהקה הצרפתית קורה (Kore), המחזיקאי הדני קים יאן הנריקסן, להקת דולצ'מר (Dolchamar) הפינית ולהקת מרלין (Merlin) הבריטית.

מעט הצגות תיאטרון וסרטים הופקו באספרנטו, למעט הפקות מקומיות חובבניות. עם זאת שני סרטים באורך מלא הופקו באספרנטו בשנות ה-60: "סבלות" (Angoroj), מותחן רצח (צרפת, 1964), ו"אינקובוס" (Incubus) סרט אימה (ארצות הברית, 1965), בכיכובו של ויליאם שטנר.

5. יש לה דוברים ידועים: זוכי פרס נובל רבים דיברו אספרנטו: ויליאם רמזי הסקוטי (כימיה, 1904), ג'ג' תומסון הבריטי (פיזיקה, 1906), אלפרד הרמן פריד היהודי-אוסטרי (שלום, 1911), דניאל בובט השווייצרי-איטלקי (רפואה, 1957) וריינהרד סלטן הגרמני (כלכלה, 1994). בתומכי האספרנטו בעבר נכללו מהטמה גנדהי, אלברט איינשטיין, פידל קסטרו, לב טולסטוי וג'ורג' טולקין. איל ההון והפילנתרופ היהודי-האמריקאי ג'ורג' סורוס נולד למשפחה דוברת אספרנטו. אביו, תיודור סורוס, היה סופר אספרנטו.

6. היא לא היחידה: אספרנטו היא השפה המתוכננת המדוברת ביותר בעולם, אבל יש עוד מאות שפות מתוכננות, בהן "אינטרלינגוה" (Interlingua) שהומצאה במחצית הראשונה של המאה ה-20 ו"אידו" (Ido), שהומצאה גם היא בראשית המאה שעברה, והיא מבוססת במידה רבה על האספרנטו. יש גם שפות מתוכננות שהומצאו לצרכים אמנותיים, כמו השפות שהמציא ג'ורג' טולקין לצורך בניית העולם הדמיוני של סדרת הספרים "שר הטבעות", או שפת הקלינגונים מסדרת הטלוויזיה "מסע בין כוכבים".

7. והיא קיימת גם בישראל: על פי יוסי שמר, מזכיר האגודה לאספרנטו בישראל ("אלי"), יש היום 150 חברים באגודה הישראלית, ולהערכתו יש מאות דוברי אספרנטו ברחבי הארץ. האגודה מקיימת מפגשים שבועיים, אירועים ארציים שאליהם מגיעים עשרות משתתפים, ואף נופש שנתי שמגיעים אליו גם חברים מחו"ל.

עוד בגיל צעיר סבר
זמנהוף שחלק
גדול מהסכסוכים
נובעים מאי היכרות,
ומחוסר תקשורת,
וניסה ליצור שפה
שבאמצעותה
יוכלו הכל לתקשר.
ב-1887 פרסם
את ספרו
Lingvo internacia
תחת שם העט
ד"ר אספרנטו,
ובתרגום חופשי
- "השפה
הבינלאומית",
מאת הדוקטור
המקווה. לימים
הפך שם העט
לשמה של השפה

אבל לא רק האידיאולוגיה מושכת אותו לא-ספרנטו. קאנין הוא איש של שפות. למעשה הוא האחרון שירצה ששפה אוניברסלית תחליף את העושר התרבותי של שפות העולם. "בעצם זה מה שקורה עכשיו עם האנגלית", הוא מסביר. "מוסדות אקדמיים ופוליטיים באירופה מוותרים על השימוש בשפות מקומיות לטובת האנגלית, מעמדן של השפות הקלטיות והאינדיאניות נשחק, והגוש המזרח אירופי עובר ברצון מכפייה רוסית לכפייה אנגלית. נראה שמאוחר מדי לעצור את הרס התרבויות והשפות אל מול השתלטות האנגלית", הוא מסכם בצער, "אבל זאת עדיין מטרה ששווה להיאבק עבורה".

גם בישראל יש דוברי אספרנטו. הפעם הראשון נה שהשפה הגיעה לארץ היתה ב-1908, אבל רק בשנות ה-20 הוקמה אגודה לדוברי אספרנטו, ועם קום המדינה היא זכתה לשם "האגודה לאספרנטו בישראל" (אלי). יוסי שמר, מזכיר האגודה ולשעבר היושב ראש שלה, למד את השפה עוד כשהיה בן 16, והוא נהנה ממנה עד היום, כמו בילדותו. "באגודות האספרנטו נוצרת חברות כבר במפגש הראשון בין החברים", הוא אומר. "השפה מחברת בין האנשים. זה כיף גדול". לפני שהוא נוסע לחו"ל, הוא מספר, הוא מחפש דרך האינטרנט דוברי אספרנטו מקור מיים. "בקץ האחרון ביליתי ארבעה ימים במקסיקו. כתבתי לנציגי הארגון המקסיקני, ובשדה התעופה כבר חיכה לי בחור שליווה אותי במשך שלושה ימים לכל מקום בעיר. היה כיף להגיע למקום זר ולמצוא ידיד". והוא מוסיף: "אצלנו אומרים - בעזרת האנגלית אתה רוכש בחו"ל מוצרים או שירותים. בעזרת האספרנטו אתה רוכש חברים".

לחיצת ידיים לשונית

יש הטוענים שהאספרנטו מוטה מדי לשפות האירופיות ולתרבותן. המבקרים טוענים שהיא משי-

עברית-אספרנטו | שיחון שימושי

שלום: saluton

תודה: dankon

בבקשה: bonvolu

כן: jes

לא: ne

חבר: amiko

אדם: homo

אבא: patro

אמא: patrino

ילד: infano

מה שלומך?: Kiel vi fartas?

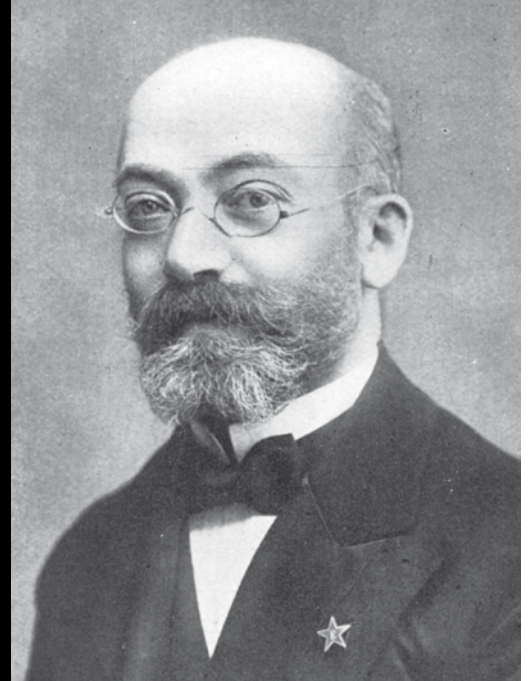
בוקר טוב: Bonan matenon

לילה טוב: Bonan nokton

אני אוהב אותך: Mi amas vin

אחת, שתיים, שלוש, ארבע, חמש:

unu, du, tri, kvar, kvin

→ אלעזר לודוויג זמנהוף,
ממציא האספרנטו
צילום: Wikimedia

יודע היטב שהאספרנטו לא תהפוך לשפה שנייה משותפת לרוב תושבי העולם בעתיד הנראה לעין. "כאן באוסטרליה מתעלמים ממנה בנימוס", הוא אומר, ומספר שבאוסטרליה, מדינה בת יותר מ-20 מיליון תושבים, יש להערכתו רק כמה מאות אנשים הדוברים את השפה. אפילו חבריו ומכריו של לי רואים באספרנטו משהו דומה לאיסוף בולים, לא ניסיון לשנות את העולם.

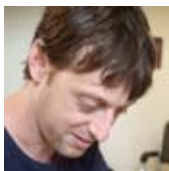
למרות האדישות שהשפה נתקלת בה, לי אינו פסימי לגמרי. "האספרנטו קלה ללימוד ולתרגום, והיא ניטרלית למדי. לאנגלית, לעומת זאת, יש יתרונות כלכליים ותמיכה כלכלית". וכך הוא מסכם את הדברים: "האספרנטו לא תהיה שפה אוניברסלית שנייה בקרוב, אבל בהחלט ייתכן שזה יקרה בעתיד הרחוק". אחרי ככלות הכול, האספרנטו מחד זיקה מעמד כבר יותר מ-120 שנה, היא מתפתחת, יש דור צעיר שמדבר אותה, והאינטרנט הוסיף לה אינספור אפשרויות חדשות.

אספרנטו, אמר פעם אספרנטיסט סיני, היא כמו לחיצת ידיים לשונית – שני בני אדם מושיטים איש את ידו לחצי המרחק ביניהם ועושים מאמץ שווה להבין זה את זה. וזה בעצם כל העניין – האספרנטו היא כלי ממשי לדריקים ושוויון, ממש כמו שזמנהוף עצמו תיאר את ועידת האספרנטו הראשונה: "לא נפגשו כאן צרפתים עם אנגלים או רוסים עם פולנים", הוא אמר, "נפגשו כאן בני אדם עם בני אדם".

תמשת באותיות לטיניות ובאוצר מילים שמושפע משפות גרמאניות ורומאניות. גם הפונולוגיה והסמנטיקה הן אירופיות ומושפעות מהשפות הסלאביות. טענות אלה נכונות בחלקן. בכל זאת, האספרנטו נולדה באירופה ורבים ממפתחיה היו ממוצא אירופי. יש, עם זאת, הטוענים שיש בה תחומים שמזכירים שפות אסייתיות ומשפחות שפות אחרות. דוגמה אחת היא מבנה מילים שמזכיר מבנים סיניים.

כך או כך, מבחינת משתמשי השפה, האספרנטו היא באמת ובתמים שפה ניטרלית. והיא גם גלובלית: ריכוזים גדולים במיוחד של אספרנטיסטים יש בברזיל, בסין ובמזרח אירופה, ובאגודת האספרנטו העולמית יש חברים מכ-120 ארצות. אחת מהן היא אוסטרליה. קאם לי, בן 52, מורה למדעים בהכשרתו המתגורר באי טסמניה השייך לאוסטרליה, הוא אחד הפעילים המרכזיים באגודת האספרנטו המקומית. הוא כותב במגזין באספרנטו, נפגש עם אספרנטיסטים אחרים פעם בשבוע ואפילו כותב יומן אישי בשפה. "האספרנטו מוסיפה ממד מעניין לחיים שלי ומאפשרת לי לפגוש אנשים עם ערכים דומים בכל העולם. זו קהילה גלובלית בעלת מרכיבים אידיאולוגיים דומים. עוד לא פגשתי למשל פסיכופת או רוצח סדרתי באספרנטו", הוא מתלוצץ, "אבל תמיד יש פעם ראשונה".

לי, שנתקל לראשונה באספרנטו לגמרי במקרה בספרייה עירונית, רואה בה תחביב, אבל תחביב רציני. כמו עמיתיו האירופאים והקנדים, גם הוא

דיויד סטברו – עיתונאי
ישראלי המתגורר בסטוקהולם

הידעתם? במהלך ארבעים השנים האחרונות נפלה על כדור הארץ מדי יום ביומו חתיכה אחת של פסולת חלל בממוצע. במרבית המקרים פסולת החלל נפלה אל תוך הים.

קוראי מגזין גליליאה מבינים באסטרופיזיקה, וגם בגיאוגרפיה

רוצים לדעת עוד על מגזין גליליאה? הציצו בעמוד הבית – עמ' 6

